

Aan
Fox-IT
[Redacted]
Postbus 638
2600 AP Delft

Contactpersoon

[Redacted]

Doorkiesnummer

[Redacted]

Datum

2 april 2008

Bijlage(n)

4

Ons kenmerk

VENW/DGW-2008/517

Uw kenmerk

-

Onderwerp

Offerteaanvraag: Advisering toelaatbaarheid internetstemvoorziening Waterschappen

Geachte [Redacted]

Hierbij vraag ik u om een offerte uit te brengen inzake de advisering toelaatbaarheid internetstemvoorziening waterschappen volgens bijgevoegde bijlagen en de hierna beschreven voorwaarden.

De volgende bijlagen zijn bijgevoegd en maken deel uit van deze offerteaanvraag:

1. Projectbeschrijving beoordeling internetstemvoorziening waterschappen.
2. Reviews & Audits RIES 2008
3. Brief met kenmerk VENW/DGW 2008/417.
4. Conceptregeling van de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat houdende regels ter zake van de uitvoering van hoofdstuk 2 van het Waterschapsbesluit.

Acceptatievoorwaarden

Uw offerte dient in de Nederlandse taal te zijn gesteld, alsmede te zijn gedateerd en ondertekend door een daartoe bevoegd persoon. Uw offerte dient zo spoedig mogelijk, maar uiterlijk binnen twee weken na ontvangst van de offerteaanvraag, schriftelijk te zijn ingediend onder vermelding van het contractnummer DGW 08059 op het volgende adres:

Ministerie van Verkeer en Waterstaat
SSO F&I, kamer B -1.21
Postbus 20901
2500 EX Den Haag.

Tevens dient u een digitale versie te sturen aan [redacted] op het e-mail adres: [redacted]

U dient uw offerte gedurende ten minste 30 dagen na de datum van uw offerte gestand te doen.

Aan uw offerte zullen voor mij geen kosten zijn verbonden.

Algemene voorwaarden

De volgende voorwaarden van de opdrachtgever zijn van toepassing:

ARVODI (voor het verrichten van diensten)

Beoordeling offertes

Deze offerte-aanvraag wordt gelijktijdig aan drie bedrijven toegestuurd.

De offertes zullen worden beoordeeld op basis van:

- Prijs
- Plan van aanpak passend in de lijn van de offerteaanvraag
- Deskundigheid en onafhankelijkheid van de uitvoerende personen

Het is toegestaan om deskundigen van buiten de organisatie bij de uitvoering van de opdracht te betrekken. Voor alle uitvoerende personen geldt echter dat eerdere Betrokkenheid bij RIES in opdracht van de waterschappen ongewenst is. Iedere schijn van belangenverstrengeling dient vermeden te worden.

Contactpersoon

Voor eventuele vragen over deze offerteaanvraag kunt u contact opnemen met

[redacted] telefoonnummer [redacted], e-mail [redacted]

Indien van u geen offerte tegemoet kan worden gezien, verzoek ik u mij per omgaande hiervan op de hoogte te stellen.

Aan deze offerteaanvraag kunnen geen rechten worden ontleend. Met belangstelling zie ik uw offerte tegemoet.

Met vriendelijke groet,

DE STAATSSECRETARIS VAN VERKEER EN WATERSTAAT,
namens deze,
DE PROGRAMMALEIDER BESTUUR, ORGANISATIE EN INSTRUMENTATIE,

Projectbeschrijving beoordeling internetstemvoorziening waterschappen

Doel

Het verkrijgen van een deskundigenoordeel over de internetstemvoorziening van de waterschappen t.b.v. de verkiezingen 2008.

Achtergrond

Waterschappen zijn overheidsorganen met een gekozen bestuur. Eens per vier jaar worden verkiezingen gehouden voor de waterschapsbesturen. Tot op heden gebeurde dat voor de 26 waterschappen in verschillende periodes. Op grond van de onlangs herziene Waterschapswet zullen de volgende waterschapsverkiezingen voor alle waterschappen tegelijk gehouden worden, en wel in november 2008.

Het stemmen gebeurt bij de waterschappen sedert 1994 als regel per brief: de stemgerechtigde krijgt zijn stembescheiden toegestuurd en kan zijn ingevulde stembiljet per post terugsturen. Bij de verkiezingen in 2004 is op kleine schaal (bij 2 waterschappen) internetstemmen aangeboden als alternatief. Het Hoogheemraadschap van Rijnland heeft daarvoor RIES (Rijnland Internet Election System) ontwikkeld. RIES is in 2006 ook gebruikt door het ministerie van BZK voor kiezers in het buitenland, op grond van de Experimentenwet Kiezen op afstand.

Gezien de goede ervaringen met RIES zijn de waterschappen voornemens het internetstemmen in 2008 landelijk aan te bieden. Het Waterschapshuis, de stichting die voor de waterschappen IT-ondersteuning verzorgt, zal de uitvoering voor de waterschappen doen.

Rol van de waterschappen en het ministerie

De minister van Verkeer en Waterstaat is verantwoordelijk voor de Waterschapswet. Deze wet en het daarop gebaseerde Waterschapsbesluit regelen onder andere de Waterschapsverkiezingen. De waterschappen zijn zelf verantwoordelijk voor de organisatie en het verloop van de verkiezingen. Op grond van de wet zijn zij verplicht het briefstemmen aan te bieden. Daarnaast geeft de wet de mogelijkheid om ook het stemmen per internet aan te bieden.

Het Waterschapsbesluit bepaalt aan welke vereisten de stemvoorziening dient te voldoen (artikel 2.45 en artikel 2.58, zie bijlage 1). Deze eisen betreffen zaken als het stemgeheim, de betrouwbaarheid en de integriteit van de voorziening. De minister kan nadere regels stellen omtrent de voorziening.

Stand van zaken

De waterschappen hebben besloten de voorbereiding en uitvoering van de verkiezing gezamenlijk te doen. Het Waterschapshuis heeft het internetstemsysteem RIES verder ontwikkeld en aangepast met het oog op de komende verkiezingen. De internetstemvoorziening wordt gekoppeld aan de elektronische verwerking van (gescande) poststembiljetten.

Vanaf 2003 is RIES uitgebreid onderzocht en getest (zie bijlage 2). Op dit moment loopt nog een beveiligingsonderzoek. Het is uiteraard van groot belang dat het systeem aan de gestelde waarborgen voldoet. De waterschappen hebben zoals hierboven gezegd weliswaar in principe besloten het internetstemmen landelijk aan te bieden in 2008, maar kunnen daar tot enkele maanden voor de verkiezingen nog van afzien, indien onderzoeksresultaten daartoe aanleiding zouden geven.

Ook het ministerie houdt de vinger aan de pols. Gezien de ophef van afgelopen jaar rond het gebruik van stemmachines is de toepassing van elektronische voorzieningen in het stemproces een politiek gevoelig punt. De Tweede Kamer wil goed geïnformeerd worden door het ministerie over de voortgang en de besluitvorming.

Het ministerie wil de grootste zorgvuldigheid betrachten. Momenteel wordt gewerkt aan een ministeriële regeling, die de waterschappen verplicht tot het overleggen van relevante informatie, waaruit blijkt dat de internetstemvoorziening voldoet aan de wettelijke eisen, zoals in de amvb geformuleerd. In de ministeriële regeling wordt daaraan toegevoegd, dat de stemvoorziening getoetst dient te worden aan de aanbevelingen van de Raad van Europa.

In de ministeriële regeling wordt voorgeschreven dat de waterschappen de gevraagde informatie vóór 1 juli aan het ministerie sturen. Het ministerie is voornemens een onafhankelijke instantie opdracht te geven tot het uitvoeren van een audit van het door de waterschappen aangeleverd materiaal. Op basis van het advies van die instantie (verder aangeduid als opdrachtnemer) dient de staatssecretaris vóór 1 september haar oordeel te geven over de internetstemvoorziening. Bij een negatief oordeel mag de voorziening niet gebruikt worden.

Opdracht aan opdrachtnemer

De opdrachtnemer dient de staatssecretaris te adviseren over de vraag, of op basis van de beschikbare kennis redelijkerwijs geconcludeerd mag worden dat de stemvoorziening aan de gestelde eisen voldoet. De opdrachtnemer krijgt daartoe de beschikking over de informatie (rapporten e.d) die de waterschappen aan het ministerie hebben gestuurd. Daarnaast kan de opdrachtnemer in overleg met het Waterschapshuis toegang krijgen tot de voorziening zelf. Met name wordt de opdrachtnemer in staat gesteld het afrondende ketenonderzoek dat de waterschappen in juni uitvoeren, te monitoren.

Doel van de audit is het beantwoorden van de volgende vragen:

1. Hebben de waterschappen voldoende kunnen onderbouwen dat de internetstemvoorziening redelijkerwijze voldoet aan de wettelijke eisen, zoals geformuleerd in het Waterschapsbesluit?
2. Hoe zijn de resultaten van de toetsing van de voorziening aan de aanbevelingen van de Raad van Europa? Indien de voorziening op een of meer onderdelen niet voldoet aan de aanbevelingen, wat is daarvan dan de reden?

Ad 1.

Deze vraag impliceert een beoordeling van de door de waterschappen overlegde onderzoeksrapporten, zo nodig aangevuld met informatie die verkregen is uit eigen waarneming bij de monitoring van het ketenonderzoek. Zijn alle relevante aspecten van de stemvoorziening onderzocht? Zijn de uitgevoerde onderzoeken kwalitatief goed en de conclusies betrouwbaar? Zijn er aanbevelingen voor nader onderzoek of noodzakelijke verbeteringen aan de voorziening?

Ad 2.

De waterschappen zullen zelf de voorziening toetsen aan de aanbevelingen van de Raad van Europa. Opdrachtnemer wordt gevraagd een oordeel te geven over deze toetsing, en de toelichting daarbij van de waterschappen.

De opdrachtnemer wordt gevraagd te rapporteren in de vorm van een advies, dat ingaat op bovengenoemde vragen. De opdrachtnemer hoeft niet het eindoordeel over de toelaatbaarheid van de internetstemvoorziening te geven.

Planning

Zodra de opdracht verstrekt is, kunnen de werkzaamheden in overleg met het Waterschapshuis van start gaan. Het Waterschapshuis kan naar verwachting de rapportages over de reeds uitgevoerde onderzoeken direct overhandigen. Het ketenonderzoek zal plaatsvinden van 26 mei tot en met 17 juni. Het advies aan de Staatssecretaris dient gereed te zijn zo snel mogelijk na 1 juli, maar uiterlijk 15 juli.

**Ministerie van Verkeer en Waterstaat,
DG Water
19 maart 2008**

Bijlagen en referenties:

Bijlagen:

1. Artikelen 2.44, 2.45 en 2.58 Waterschapsbesluit.
De aanbevelingen van de Raad van Europa zijn vanwege hun omvang niet meegezonden, zie <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=778189>
2. overzicht onderzoeken Waterschapshuis.
N.B. Deze bijlage dient alleen om een beeld te geven van de eerder uitgevoerde onderzoeken. Het is nog niet bekend welke van deze onderzoeken door de waterschappen overgelegd zullen worden en dus in de audit betrokken moeten worden.
3. Brief staatssecretaris van maart 2008 aan TK over internetstemmen
4. Concept ministeriële regeling

Achtergrondinformatie op internet:

Div. stukken (van workshops e.d. over RIES) op www.surfnet.nl

Evaluatie internetstemmen 2006 op: <http://www.minbzk.nl/onderwerpen/grondwet-en/verkiezingen/kiezen-op-afstand> en via de pagina:

<http://www.minbzk.nl/onderwerpen/grondwet-en/verkiezingen/kiezen-op-afstand/stemmen-via-internet>

Bijlage 1: relevante artikelen Waterschapsbesluit

Artikel 2.44

In de paragrafen 9 tot en met 16 en de daarop berustende bepalingen wordt verstaan onder:

de voorziening briefstemmen: de voorziening die het stemopdrachtnemer in staat stelt de per brief uitgebrachte stemmen te verwerken en de uitslag van de verkiezing vast te stellen.

de voorziening internetstemmen: de voorziening die de kiesgerechtigde in staat stelt om zijn stem uit te brengen met behulp van internet en die het stemopdrachtnemer in staat stelt de uitslag van de verkiezing vast te stellen.

Artikel 2.45

1. Een voorziening als bedoeld in artikel 2.44, voldoet aan de volgende vereisten:
  - a. het geheime karakter van de stemming is voldoende gewaarborgd;
  - b. de betrouwbaarheid van de voorziening is voldoende gewaarborgd;
  - c. de voorziening is zodanig ingericht, dat het stemopdrachtnemer in staat wordt gesteld de stemopneming, alsmede de hertelling van de stemmen overeenkomstig de voor die stemming geldende regels te verrichten;
  - d. de voorziening is zodanig ingericht, dat de telling of hertelling van de uitgebrachte stemmen desgewenst kan plaatsvinden met behulp van een systeem dat geen onderdeel is van de voorziening;
  - e. de voorziening is beveiligd tegen inbreuken, zowel van buitenaf als van binnenuit, die de integriteit van de voorziening in gevaar brengen of kunnen brengen.
2. Ten aanzien van de voorziening zijn technische en organisatorische maatregelen getroffen om de integriteit en de betrouwbaarheid van de stemming te waarborgen.
3. Bij ministeriële regeling kunnen nadere regels worden gesteld omtrent de toe te passen voorziening. Daarbij kan tevens de eis worden gesteld dat de voorziening wordt goedgekeurd door een daartoe door Onze Minister aangewezen instantie.
4. Teneinde te waarborgen dat wordt voldaan aan de in de vorige leden bedoelde eisen en voorschriften stelt het dagelijks bestuur een protocol op. In dit protocol wordt tevens beschreven:
  - a. de procedure van het vervaardigen van de stembescheiden;
  - b. de wijze waarop de code, bedoeld in artikel 2.48, eerste lid, wordt vastgesteld.
5. Het protocol, bedoeld in het vierde lid, wordt tenminste twee weken voor het begin van de stemming ter inzage gelegd op het kantoor van het waterschap en wordt toegezonden aan gedeputeerde staten.

Artikel 2.58

1. Onverminderd artikel 2.45, eerste lid, voldoet de voorziening internetstemmen aan de volgende vereisten:
  - a. indien de voorziening de vermelding van kandidatenlijsten omvat, dienen deze lijsten, het aan elke lijst toegekende nummer en de aanduiding van de belangengroepering, alsmede de mogelijkheid een blanco stem uit te brengen, op duidelijke wijze te kunnen worden vermeld;
  - b. een voorziening is zodanig ingericht dat de kiezer in staat wordt gesteld zijn stem op de wijze als bedoeld in deze paragraaf uit te brengen;
  - c. de voorziening is toegankelijk en gebruikersvriendelijk voor de kiezers;
  - d. de voorziening is zodanig ingericht, dat het stemopdrachtnemer in staat wordt gesteld op het verloop van de stemming toe te zien;

- e. de identiteit van de kiezer wordt door de voorziening geanonimiseerd geregistreerd;
  - f. de voorziening stelt de kiezer mede in de gelegenheid een blanco stem uit te brengen.
2. Er worden maatregelen getroffen om te kunnen controleren of de voorziening tot en met het einde van de stemperiode functioneert.

Reviews & Audits RIES 2008©

Samenvatting:

Hoofdpijn: externe audits maken onderdeel uit van de ontwikkelcyclus van RIES door de jaren heen.

2002 – 2004 (aanloop naar de waterschapsverkiezingen Rijnland en de Dommel):

Eind 2002, in de aanloop van de waterschapsverkiezingen van 2004 heeft het Hoogheemraadschap van Rijnland een haalbaarheidsonderzoek omtrent stemmen via internet laten uitvoeren door TNO technische menskunde. Dit heeft geleid tot de ontwikkeling van een prototype RIES (Rijnland Internet Election System) genaamd. In 2004 is het prototype op kritische aspecten onderzocht en beoordeeld door verschillende gerenommeerde expertise centra.

Begin 2004 heeft een team specialisten van Peter Landrock's Cryptomathic (in Aarhus, Denemarken) de cryptografische opzet beoordeeld en heeft TNO Human Factors uit Soesterberg de gebruikersvriendelijkheid van de implementatie tegen het licht gehouden, hebben de security experts van Madison Gurka uit Eindhoven de server- en netwerkopzet en beveiliging getoetst en voerde een team van Bart Jacobs (Katholieke Universiteit Nijmegen) externe penetratietests uit.

De feedback heeft geleid tot verbeteringen in RIES waarna het systeem in oktober 2004 met succes is toegepast tijdens de waterschapsverkiezingen van Hoogheemraadschap van Rijnland en waterschap de Dommel.

2005-2006 vervroegde toepassing voor KOA:

In aanloop van de vervroegde tweede kamerverkiezingen van 2006, is RIES ingezet tijdens het experiment "Kiezen op Afstand" van het ministerie van binnenlandse zaken. De veranderende context maakte verdere ontwikkeling van RIES noodzakelijk. Door de scherper gestelde eisen, de naar voren geschoven verkiezingsdatum en de verder geëvolueerde stemdienst RIES was er een sterke noodzaak om het geheel van techniek, beheer en beveiliging maar ook processen en procedures kritisch tegen het licht te houden.

Onder de vlag van het projectteam 'Kiezen op Afstand', is de stemdienst (waar RIES een onderdeel van uitmaakte) uitvoering getest. In aanvulling op de reeds uitgevoerde onderzoeken naar RIES, is opdracht gegeven aan CIBIT om de broncode te beoordelen van de implementatie van RIES en heeft GOVCERT.NL een audit uitgevoerd op het beveiligingsniveau van de website waarmee een internetstem kon worden uitgebracht. Het systeem heeft de testen en onderzoeken met goed gevolg doorlopen, wat heeft geleid tot succesvolle inzet van RIES tijdens de tweede kamerverkiezingen voor de Nederlandse kiezers in het buitenland.

2006-2008 Landelijke Waterschapsverkiezingen 2008:

Het najaar van 2008 staat in het teken van de eerste landelijke waterschapsverkiezingen. Bij het besluit hiertoe, door de waterschappen, is ook vastgelegd dat naast het vertrouwde stemmen per brief, iedere stemgerechtigde zijn stem via internet moet kunnen uitbrengen.

De waterschappen zullen bij de voorbereiding en uitoefening van deze nieuwe vorm van waterschapsverkiezingen intensief worden begeleid door de landelijke projectorganisatie. Het Rijnland Internet Election System, zal op de nieuwe context worden afgestemd onder de noemer RIES 2008. Het belang van her-evaluatie van eerdere uitgangspunten en onderzoeksdomeinen is onontbeerlijk. In 2008 worden relevante onderzoeken om rechtsgeldige verkiezingen te garanderen uitgevoerd. Verouderde onderzoeken zullen worden herhaald en voor niet eerder beoordeelde domeinen zullen nieuwe onderzoeken worden opgezet.

In 2008 zal de EIPSI van de TU Eindhoven een analyse maken van de algehele veiligheid van RIES 2008. Daarnaast zal de RIES 2008 implementatie na oplevering wederom aan een broncode beoordeling onderhevig worden gesteld door een onafhankelijk gerenommeerde expertise centrum.

2002 – 2004 (Ries - Rijnland)

Organisatie	TNO Technische Menskunde, Soesterberg
Titel	ELS: Beveiligings- en gebruikersaspecten van elektronisch stemmen voor het Hoogheemraadschap van Rijnland
Datum	19 dec 2002
Auteur ('s)	
Bestandsnaam	http://www.rijnlandkiest.nl/contents/pages/00000109/rapporttno.pdf
Onderzoeksvraag	Door TNO uitgevoerd haalbaarheidsonderzoek naar het gebruik van stemmen per telefoon en stemmen per PC (via internet) bij de waterschapsverkiezingen van 2004 van het Hoogheemraadschap van Rijnland. Onderzoek is gericht op twee aspecten, namelijk de techniek (kan een betrouwbaar kiessysteem worden aangeboden) en de houding van de burger (gebruiksvriendelijkheid en gebruikersacceptatie van een dergelijk systeem).

Organisatie	Cryptomathic, Aarhus, Denmark
Titel	Review of RIES (The Cryptographic Design and comments)
Datum	21 januari 2004
Auteur('s) / Betrokkenen	
Bestandsnaam	Review of RIES_cryptomathic_comments_20040126.doc http://www.surfnet.nl/bijeenkomsten/ries/salomonson.ppt
Onderzoeksvraag	Review of Ries is een security review van het 'Rijnland Internet Election System'

Organisatie	TNO Technische Menskunde, Soesterberg
Titel	Human factor aspects of the voter screens , referentie: Memo TNO-TM 2004-M006
Datum	27 januari 2004
Auteur ('s)	-
Bestandsnaam	M006 Resultaten Quickscan Myra van Esch.pdf
Onderzoeksvraag	Het Hoogheemraadschap van Rijnland heeft een prototype ontwikkeld van een systeem dat het mogelijk maakt elektronisch een stem uit te brengen voor de waterschapsverkiezingen. TNO Technische Menskunde is gevraagd om in dit stadium van de ontwikkeling, voor de daadwerkelijke implementatie, eventuele knelpunten m.b.t. de gebruiksvriendelijkheid op te sporen. Een onderdeel van deze quickscan is vast stellen op hoofdlijnen of het systeem voldoet aan de richtlijnen die zijn opgesteld voor 'Universal Accessibility' (o.a. in het kader van het 'drempels weg'-initiatief). Naar aanleiding van de vastgestelde knelpunten in het systeem zal in overleg met Rijnland bepaald worden voor welke knelpunten oplossingen zullen worden uitgewerkt.

Organisatie	Netpanel, in opdracht van Burger@Overheid, ICTU Den Haag
Titel	E-stemmen: Laat jij je digitale stem gelden ? Evaluatie-onderzoek van het online stemmen
Datum	Juli 2004
Auteur ('s)	-
Bestandsnaam	http://burger.overheid.nl/files/def_rapport_stemmen.pdf
Onderzoeksvraag	Voor deze meting onder het Publiekspanel geldt de volgende onderzoeksvraag: 'Hoe worden door burgers de procedures bij het online stemmen en bij de stemcontrole ervaren?'

Organisatie	Security of Systems - Faculteit der Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatica, Radboud universiteit Nijmegen
Titel	Server audit van RIES 'externe penetratietests onder leiding van Bart Jacobs'
Datum	23 juli 2004
Auteur ('s)	-
Bestandsnaam	report KUN.pdf http://www.surfnet.nl/bijeenkomsten/ries/hubbers.pdf
Onderzoeksvraag	Als Security of Systems groep hebben wij de opdracht gekregen om van buitenaf te proberen de stemserver aan te vallen tijdens de Burger @ Overheid test, lopende van woensdag 30 juni, 09.00 uur tot donderdag 8 juli, 12.00 uur, gevolgd door een tweede periode lopende van vrijdag 9 juli, 09.00 uur tot maandag 12 juli, 18.00 uur. Hierbij was het de bedoeling dat wij zoveel mogelijk zonder informatie te krijgen over het systeem vanuit het projectteam, de server zouden onderwerpen aan een test. En dus alleen gebruik mochten maken van de informatie publiekelijk is gemaakt.

Organisatie	Faculteit der Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatica, Radboud universiteit Nijmegen
Titel	Stemmen via internet geen probleem Automatisering Gids #42
Datum	15 okt. 2004
Auteur ('s)	-
Bestandsnaam	http://www.cs.ru.nl/B.Jacobs/PAPERS/ries_populair.pdf
Onderzoeksvraag	Internetstemmen kan op een veilige manier gebeuren. Eind september, begin oktober is ervaring opgedaan met het 'Rijnland Internet Election System' bij de waterschapsverkiezingen voor het Hoogheemraadschap Rijnland. Bart Jacobs en Engelbert Hubbers analyseren wat er precies gebeurt als er via internet wordt gestemd, hoe veilig het is en waar de zwakke plekken zitten.

Organisatie	Faculteit der Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatica, Radboud universiteit Nijmegen
Titel	RIES – Internet Voting in Action
Datum	December 2004
Auteur ('s)	-
Bestandsnaam	http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/Other/UNPAN024871.pdf
Onderzoeksvraag	RIES stands for Rijnland Internet Election System. It is an online voting system that has been used twice in the fall of 2004 for in total over two million potential voters. In this paper we describe how this system works. Furthermore we describe how the system allowed us to independently verify the outcome of the elections—a key feature of RIES. To conclude the paper we evaluate possible threats to this system and describe some possible points for improvement.

Organisatie	Madison Gurka, Eindhoven
Titel	Crystal-box security evaluation, <Alleen gedrukte variant beschikbaar HWH> <status: vertrouwelijk>
Datum	2004
Auteur ('s)	-
Bestandsnaam	-
Onderzoeksvraag	Beoordeling van de RIES server- en netwerkopzet bij SURFnet op het gebied van beveiliging.

2006 – 2007 (Kiezen op Afstand)

Organisatie	GOVCERT, Den Haag
Titel	Webapplicatie-scan Kiezen op Afstand Status: Vertrouwelijk. Referentie: DW/ET/AH/6105
Datum	01 september 2006 <vetrouwelijk>
Auteur ('s)	-
Bestandsnaam	Technische scan KOA-1.0.pdf
Onderzoeksvraag	In opdracht van het ICTU-programma 'Kiezen op Afstand' heeft GOVCERT.NL een scan uitgevoerd op de website www.internetstembureau.nl . Het doel van de scan is het verkrijgen van inzicht in het huidige ICT-beveiligingsniveau van de applicatie. Door middel van een technische scan is de functionele werking van de applicatie in de productieomgeving getest op bekende kwetsbaarheden. Alleen de technische werking van de applicatie is onderzocht, de architectuur van de achterliggende systemen is niet beoordeeld. Dit rapport beschrijft beknopt de resultaten van de uitgevoerde scan.

Organisatie	CIBIT, Bilthoven
Titel	Beoordeling KOA, Een beoordeling van de integriteit van "Kiezen op Afstand" Broncode review "Kiezen op Afstand"
Datum	11 september 2006
Auteur ('s)	-
Bestandsnaam	http://www.minbzk.nl/asp/download.aspx?file=/contents/pages/83575/eindrapportcibit.pdf
Onderzoeksvraag	In het kader van "Kiezen op Afstand" heeft CIBIT een broncodebeoordeling uitgevoerd naar de implementatie van de waarborgen van de stembus. Dit is gebeurd op basis van onderzoek naar de constructie en implementatie van de applicatie. De waarborgen van het stemgeheim, uniciteit, kiesgerechtigheid, integriteit, controleerbaarheid, hertelling zijn allemaal ingevuld door de stembus. Ook zijn er afhankelijkheden van de operationele inrichting en beveiliging in kaart gebracht die noodzakelijk zijn om aan de waarborgen te voldoen.

Organisatie	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag
Titel	Risicoanalyse Kiezen op Afstand Stemmen via internet voor kiezers in het buitenland status Definitief, versie 1.1
Datum	03 april 2007
Auteur ('s)	
Bestandsnaam	risicoanalyse.pdf
Onderzoeksvraag	Dit document inventariseert de mogelijke risico's die zich kunnen voordoen bij een experiment waarbij de kiezers in het buitenland (ook) kunnen stemmen per internet. Voor het inventariseren en rangschikken van de risico's is gebruik gemaakt van meerdere invalshoeken. De gehanteerde invalshoeken zijn: <ul style="list-style-type: none"> - Risico's per stap in het stemproces. - Politiek-bestuurlijke risico's. - Organisatorische risico's. - Juridische risico's. - Technische / Operationele risico's.

Organisatie	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag
Titel	Evaluatie van het experiment Internetstemmen Tweede Kamer verkiezingen 2006, Project Kiezen op Afstand
Datum	26 april 2007
Auteur ('s)	
Bestandsnaam	http://www.minbzk.nl/asp/download.aspx?file=/contents/pages/84854/iievaluatierapportkoainternetstemmen.pdf
Onderzoeksvraag	De evaluatie van het experiment met internetstemmen bij de Europese Parlementsverkiezingen 2004 bevatte zeven aanbevelingen. Hieronder wordt beschreven in welke mate deze zijn opgenomen in het experiment 2006. <ol style="list-style-type: none"> 1. Bied de kiezers in het buitenland opnieuw de mogelijkheid om per internet of telefoon te stemmen bij de eerstvolgende verkiezingen. 2. Onderzoek de mogelijkheden om de structurele en incidentele kosten van het stemmen per internet- en telefoon tot het minimum terug te brengen. 3. Wijs een instantie aan om een onafhankelijk oordeel te geven over de betrouwbaarheid van de technische voorzieningen. 4. Ga na onder welke voorwaarden de registratie per internet zou kunnen plaatsvinden. 5. Onderzoek de mogelijkheden om de authenticatieprocedure dusdanig aan te passen dat het verlies van de toegangscode geen fataal gevolg heeft. 6. Bij een vervolgonderzoek kan de ondersteuning verminderd worden. 7. Onderzoek de mogelijkheid voor een kortere stemperiode.

2008 (Landelijke Waterschapsverkiezingen)

Organisatie	Uitvoering: EIPSI, Technische Universiteit Eindhoven (TU/e) Opdrachtnemer: LaQuSo, TU/e, Radboud Universiteit Nijmegen
Titel	Werktitel: "Beschrijving en analyse van de veiligheid van RIES"
Datum	Juni 2008
Auteur ('s)	
Bestandsnaam	07_10_18 Waterschapshuis offerte RIES_retour aangepast.doc
Onderzoeksvraag	De scope van het onderzoek betreft de technische, organisatorische en procedurele aspecten van de veiligheid van het RIES-systeem in zijn algemeenheid, met aparte aandacht voor: <ul style="list-style-type: none"> - RIES-KOA zoals gebruikt bij de Tweede Kamerverkiezingen in november 2006; - RIES-2008 zoals nu in ontwikkeling voor de waterschapsverkiezingen van 2008. <p>Het begrip veiligheid moet hier begrepen worden als het voldoen aan algemeen aanvaarde criteria die voor verkiezingssystemen in zijn algemeenheid en internet-verkiezingssystemen in het bijzonder gelden, gericht op het aanvaardbaar houden van de risico's van verkiezingsfraude. Bij de analyse komt een breed spectrum aan eigenschappen en perspectieven aan bod, waaronder bruikbaarheid.</p>

Organisatie	< een onafhankelijke audit-organisatie met bewezen ervaring op dit vlak, details nog niet bekend >
Titel	Broncode review
Datum	Medio 2008
Auteur ('s)	"
Bestandsnaam	"
Onderzoeksvraag	broncode review van RIES 2008, qua opzet vergelijkbaar met de broncode review KOA uitgevoerd door CIBIT in 2006.

Organisatie	-
Titel	Extern Review op eerder uitgevoerde onderzoeken
Datum	Medio 2008
Auteur ('s)	"
Bestandsnaam	"
Onderzoeksvraag	<een onafhankelijke organisatie gaat in 2008 reeds uitgevoerde onderzoeken beoordelen, details nog niet bekend >

Organisatie	Alfa-informatica, Rijksuniversiteit Groningen
Titel	Onderzoek naar usability aspecten van het poststembiljet en de webinterface
Datum	2008
Auteur ('s)	-
Bestandsnaam	"
Onderzoeksvraag	Probleemstelling: Beoordeling van de opzet van het poststembiljet (Waterschapsverkiezingen 2008) waarbij de kiezer wordt verzocht zijn geboortejaar in te vullen. Geen of foutieve opgave van geboortejaar maakt het stembiljet ongeldig.

Prijzen: United Nations Public Service Award 2006:

- Region: Europe and North-America:
- Winnaar in categorie 1: *"Improving transparency, accountability and responsiveness in the public service"*
- <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan022965.pdf>

Testen Mastertestplan Projectgroep KOA 2006

Het ICTU programma "Kiezen op Afstand" maakte in 2006 gebruik van de RIES stemdienst (Rijnland Internet Election System). De stemdienst is hiervoor aangepast aan de specifieke (wettelijke) vereisten voor Tweede Kamer verkiezingen. Onder het begrip "stemdienst" wordt het geheel van techniek, beheer, beveiliging, processen en procedures verstaan. De stemdienst is derhalve meer dan alleen een webserver

In opdracht van de ICTU programmamanager "Kiezen op Afstand" 2006 is een mastertestplan opgesteld, waarin de het gehele testtraject rondom KOA 2006 is uitgewerkt.

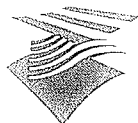
Type onderzoek/test	Beschrijving
1) Bouw / programma / unittest	De bouw / programma / unittest is een door de ontwikkelaar in het laboratorium uitgevoerde test, die moet aantonen dat een programma of programmadeel aan de in de technisch specificaties gestelde eisen voldoet. De meest elementaire onderdelen van het systeem worden getest.
2) FAT (Functionele Acceptatie Test):	Het doel van de FAT is aantonen dat de tijdens het increment ontwikkelde objecten/systeemdelen voldoen aan de daarvoor opgestelde functionaliteit.
3) Performance test	De performancetests dient zich te richten op de verwerkingscapaciteit van de stemdienst en niet op de functionaliteit. In een gecontroleerde omgeving wordt belasting gegenereerd voor het testobject en wordt de performance van het testobject gemeten.
4) Beveiligingstests	
- Penetratietest (Govcert)	De penetratietest heeft tot doel te testen hoe moeilijk het is om een computernetwerk binnen te dringen.
- DDOS (Denial of Service)	De belastbaarheid van het testobject wordt onderzocht door het systeem zó te belasten dat het systeem overbelast raakt.
- Source Code review	Een review van de source code door een specialistische onafhankelijke partij zorgt ervoor dat met redelijke mate van zekerheid kan worden vastgesteld dat de software geen verborgen of foutieve elementen bevat.
- Social Engineering	De zwakste schakel bij het beveiligen van een systeem of netwerk is de mens. Social engineering is een techniek waarbij een kwaadwillende een aanval op een computersysteem tracht te ondernemen door bij de gebruikers en/of beheerders van het systeem <u>vertrouwelijke of geheime informatie los te krijgen.</u>
- Encryptie / hash test	In de stemdienst worden meerdere encryptiemethodes gebruikt. Een (literatuur) onderzoek om te bestuderen of de gebruikte methodes voldoende beveiliging biedt geeft een goed beeld van de mogelijkheid tot het kraken van de data

5) Usability test	Het usability onderzoek is een gebruikersonderzoek waarmee de usability (gebruiksvriendelijkheid) van de stemdienst onderzocht wordt. Omdat ontwerpers als expert-gebruikers van het systeem worden beschouwd vanwege hun ervaring met het systeem die zij tijdens de ontwikkeling hebben opgedaan, worden voor het onderzoek toekomstige eindgebruikers uitgenodigd om het systeem te testen. Met een eenvoudige test kan met behulp van een kleine groep gebruikers relatief snel tot 80% van de grootste knelpunten opgespoord worden.
6) - Accessibility test - Browser compatibility test	- De accessibility test richt zich op de toegankelijkheid van het systeem. - De browser compatibility test heeft als doel om de compatibiliteit van de gerealiseerde applicatie onder verschillende, meest gebruikte browsers en platformen te testen.
7) Beheersmatige tests	
- Disaster recovery test	In het geval van een ernstige calamiteit met betrekking tot de beschikbaarheid van de systemen is het van belang dat er een plan aanwezig is hoe er omgegaan dient te worden met de situatie
- Failover test	Het doel van een Fail over test is na te gaan of de genomen herstelmaatregelen in de productie omgeving adequaat werken
8) Ketten (integratie) test	Het doel van de ketentest is vaststellen dat de hoofdprocessen door de onderliggende systemen correct ondersteund worden.
9) Schouwplan	Doel van het schouwplan is om aan te geven in welke mate de stemdienst (organisatie en techniek) gereed is voor de aanvang van de stemming.

Testen project Waterschapsverkiezingen 2008, Het waterschapshuis.

Voor de Waterschapsverkiezingen in 2008 waarbij gebruik wordt gemaakt van RIES 2008. Het gaat om een verder ontwikkelde versie van de indertijd gebruikte versie van RIES 2007 voor KOA.

Audits en Reviews die in het verleden zijn uitgevoerd op de voorloper van RIES 2008 zullen grotendeels overnieuw worden uitgevoerd.

Aan
de voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

Contactpersoon	Doorkiesnummer
-	-
Datum	Bijlage(n)
	-
Ons kenmerk	Uw kenmerk
VenW/DGW 2008/417	-
Onderwerp	
goedkeuring internetstemvoorziening waterschapsverkiezingen 2008	

Geachte voorzitter,

In het Algemeen Overleg op 30 januari jongstleden over de inrichting van het verkiezingsproces hebben wij gesproken over het stemmen per internet bij de waterschapsverkiezingen in 2008. Daarbij ging het debat met name over de betrouwbaarheid en veiligheid van de toe te passen stemvoorziening. Verschillende sprekers refereerden aan de motie Kalma, die de regering vraagt om indien zij het gebruik van stemmen via internet door kiesgerechtigden in het buitenland op grond van de Experimentenwet Kiezen op Afstand (KOA) opnieuw wil faciliteren, ruim van tevoren een adequate goedkeuringsprocedure op te stellen en aan de Kamer voor te leggen. Sprekers verzochten mij naar analogie van deze motie ook voor de waterschapsverkiezingen een goedkeuringsprocedure voor de internetstemvoorziening op te stellen.

Ik wil uw verzoek graag honoreren. Maar voordat ik inga op de inhoud van de voorgenomen ministeriële regeling, sta ik even stil bij de feitelijke situatie bij de waterschapsverkiezingen, die op enkele belangrijke punten afwijkt van die bij de algemene verkiezingen. De vergelijking die in het AO gemaakt werd, wil ik daarmee in het juiste perspectief plaatsen.

1. Rol van het Rijk bij de waterschapsverkiezingen

Allereerst is het van belang dat de waterschapsverkiezingen niet onder de Kieswet vallen. De waterschappen zijn als zelfstandige decentrale overheden op grond van de Waterschapswet zelf verantwoordelijk zijn voor de organisatie van de eigen verkiezingen. Het Rijk heeft geen rol in de organisatie en uitvoering van deze verkiezingen.

Postadres Postbus 20901, 2500 EX Den Haag
Bezoekadres Plesmanweg 1-6, 2597 JG Den Haag

Telefoon 070 351 61 71
Fax 070 351 78 95

De Waterschapswet is onlangs ingrijpend herzien (Stb. 2007 208). In de op 29 december 2007 in werking getreden wet wordt de waterschappen de bevoegdheid gegeven internetstemmen aan te bieden. Uw Kamer heeft in oktober 2006 ingestemd met dit wetsvoorstel. De uitwerking van de voorschriften voor het verkiezingsproces heeft vervolgens plaatsgevonden in het Waterschapsbesluit, dat tegelijk met de wet in werking is getreden (Stb. 2007 497).

De eisen waaraan de voorziening voor het internetstemmen moet voldoen, zijn in het Waterschapsbesluit vastgelegd in de artikelen 2.45 en 2.58. Samengevat stellen genoemde artikelen eisen aan de waarborging van het geheime karakter van de stemming, de betrouwbaarheid en beveiliging tegen inbreuken van de voorziening, de wijze waarop stemopneming en eventuele hertelling kan plaatsvinden, de toegankelijkheid en gebruikersvriendelijkheid van de voorziening, de anonimiteit van de kiezer en het toezicht op het functioneren van de voorziening en het verloop van de stemming. De waterschappen dienen de wijze waarop zij aan deze eisen voldoen in een openbaar protocol vast te leggen. In mijn brief van 19 december 2007 en in het debat van 30 januari 2008 heb ik aangegeven dat ik in aanvulling op deze reeds geldende eisen gebruik ga maken van de mogelijkheid die het Waterschapsbesluit biedt om nadere regels te stellen.

2. Beschikbaarheid internetstemvoorziening

Ten tweede is het relevant dat de waterschappen al beschikken over een internetstemvoorziening, het Rijnland Internet Election System (RIES). Deze voorziening is door de waterschappen zelf ontwikkeld ten behoeve van de verkiezingen in 2004 bij twee waterschappen. Het feit dat de voorziening al beschikbaar is, maakt het internetstemmen in november 2008 haalbaar. In het theoretische geval dat de waterschappen een andere voorziening zouden willen gebruiken, zouden zij een Europese aanbestedingsprocedure moeten doorlopen. Dat is op deze termijn niet meer uitvoerbaar. Dit heeft tot consequentie dat indien RIES niet blijkt te voldoen aan de eisen in de amvb en de ministeriële regeling, internetstemmen in 2008 niet aan de orde is.

Momenteel ben ik bezig met het opstellen van de ministeriële regeling voor een aantal aspecten van de verkiezingsprocedure 2008, waaronder de goedkeuringsprocedure voor de internetstemvoorziening. Ik wil de goedkeuringsprocedure inrichten aan de hand van de volgende uitgangspunten:

1. Maximale transparantie

Met uw Kamer ben ik van mening dat maximale transparantie moet worden nagestreefd. Ik zal daarom de eis van openbaarmaking van de broncode van de internetstemvoorziening en van de applicaties voor de berekening van de uitslag en de zetelverdeling opnemen in de ministeriële regeling. Uiterlijk op 1 juli 2008 dient de broncode op internet gepubliceerd te zijn.

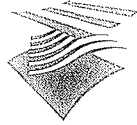
2. Gebruik maken van alle reeds beschikbare relevante informatie over het systeem.

De beoogde internetstemvoorziening RIES is al eerder gebruikt, namelijk in 2004 bij twee waterschappen en in 2006 voor kiezers in het buitenland bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer, op basis van de Experimentenwet KOA. De voorziening is bij die gelegenheden en ook daarna uitgebreid getoetst en verder

- ontwikkeld. De waterschappen zullen de relevante informatie uit die eerdere en nog lopende onderzoeken beschikbaar stellen aan de door mij aan te wijzen organisatie. De door deze organisatie ingezette deskundigen krijgen ook toegang tot het systeem, en zullen zij in de gelegenheid worden gesteld het ketenonderzoek dat de waterschappen in juni 2008 laten uitvoeren, te monitoren.
3. *Toetsen aan wettelijke criteria, plus aan aanbevelingen van de Raad van Europa*
De internetstemvoorziening dient uiteraard te voldoen aan de hierboven al aangehaalde voorschriften uit het Waterschapsbesluit. Daarnaast zal ik als onderdeel van de goedkeuringsprocedure voorschrijven dat de voorziening getoetst wordt aan de voor internetstemmen relevante aanbevelingen van de Raad van Europa (Legal, operational and technical standards for e-voting, Rec(2004)11). Deze aanbevelingen zijn ook gebruikt door de Commissie Korthals Altes ter toetsing van het huidige verkiezingsproces onder de Kieswet (zie bijlage 5 bij het rapport "Stemmen met vertrouwen").
  4. *Oordeel over toelaatbaarheid op basis van onafhankelijk deskundigenadvies*
Ik zal in de ministeriële regeling een onafhankelijke organisatie aanwijzen die mij adviseert over de betrouwbaarheid en veiligheid van de beoogde internetstemvoorziening voor toepassing bij de waterschapsverkiezingen in 2008. Dit advies zal gebaseerd zijn op het oordeel over de door de waterschappen aan te leveren informatie waarmee zij aantonen aan de wettelijke eisen te voldoen, en op de toetsing aan de aanbevelingen van de Raad van Europa. Indien de deskundigen daarnaast nog zaken opmerken die zij relevant achten voor mijn oordeel, zullen zij die ook betrekken in hun advies. Ik zal een organisatie aanwijzen die deskundig is op het terrein van beveiliging van elektronisch dataverkeer, en die in de afgelopen jaren niet in opdracht van de waterschappen bij RIES betrokken is geweest.
Op grond van het advies zal ik een besluit nemen over de toelaatbaarheid van het gebruik van de internetstemvoorziening.

Ik heb gedurende dit traject regelmatig contact met de waterschappen en het spreekt voor zich dat ik over mijn voorgenomen besluit ook overleg met de waterschappen zal hebben. De waterschappen kunnen overigens op ieder moment van het proces zelfstandig besluiten om hen moverende redenen af te zien van het aanbieden van internetstemmen. De waterschappen zetten zich vooralsnog echter sterk in voor het aanbieden van internetstemmen bij de aanstaande verkiezingen, te meer daar zij het internetstemmen als een goede aanvulling op het poststemmen zien in het streven de drempel voor de kiezer om te gaan stemmen zo laag mogelijk te maken. Tijdens de parlementaire behandeling van de wet is immers sterk aangedrongen op het verbeteren van de opkomstpercentages. Het verbeteren van de toegankelijkheid van de verkiezingen kan daarin een element zijn, naast uiteraard een goede publiciteitscampagne waartoe de landelijk gelijkgeschakelde periode van de waterschapsverkiezingen de gelegenheid biedt.

Het is mijn voornemen de ministeriële regeling zo spoedig mogelijk, maar uiterlijk 1 mei 2008 vast te stellen teneinde de waterschappen voldoende tijd te geven zich voor te bereiden op de eis om vóór 1 juli 2008 de gevraagde informatie te overleggen. Mijn besluit over de toelaatbaarheid van het gebruik van de internetstemvoorziening zal ik uiterlijk 1 september 2008 bekend maken. Ik zal u de regeling zo spoedig mogelijk toezenden.

Hoogachtend,

DE STAATSSECRETARIS VAN VERKEER EN WATERSTAAT,

J.C. Huizinga-Heringa

**Regeling van de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat,
houdende regels ter zake van de uitvoering van hoofdstuk 2 van het
Waterschapsbesluit (Regeling waterschapsverkiezingen 2008)**

De Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat,

Gelet op de artikelen 2.45, derde lid, 2.53, vierde lid, 2.56, 2.61 en 2.72 van het Waterschapsbesluit;

Besluit:

§ 1. Algemene bepaling

Artikel 1

In deze regeling wordt verstaan onder:

- a. Besluit: het Waterschapsbesluit
- b. het dagelijks bestuur: het dagelijks bestuur van het waterschap

§ 2. Bepalingen omtrent stemmen per brief

Artikel 2

Als het model voor het stembiljet, bedoeld in artikel 2.53, vierde lid, van het Besluit, wordt vastgesteld het model dat is opgenomen in bijlage 1 bij deze regeling.

Artikel 3

1. De stembus bedoeld in artikel 2.54, derde lid, van het Besluit wordt geplaatst in een voor het publiek toegankelijke ruimte in het kantoor van het waterschap.
2. Door of vanwege het stembureau wordt toezicht op de stembus gehouden. Buiten kantooruren wordt de stembus bewaard in een afgesloten ruimte.
3. Indien het stembureau besluit tot het tussentijds overbrengen van stembiljetten naar de ruimte waar de stemopneming plaatsvindt, wordt hiervan melding gemaakt in het proces-verbaal.

§ 3. Bepalingen omtrent het stemmen met behulp van internet

Artikel 4

Het gebruik van de internetstemvoorziening behoeft de voorafgaande goedkeuring van Onze minister.

Artikel 5

De broncodes van de voorziening internetstemmen en van de applicaties voor de berekening van de uitslag en de zetelverdeling worden uiterlijk 1 juli 2008 openbaar gemaakt door plaatsing op het internet. Deze openbaarmaking wordt bekend gemaakt in de Staatscourant.

Artikel 6

De opmaak van het stembiljet en de teksten die de voorziening internetstemmen aan de kiezer toont

bij het uitbrengen van zijn stem zijn opgenomen in bijlage 2 bij deze regeling.

Artikel 7

1. Het dagelijks bestuur overlegt voor 1 juni 2008 aan de Minister de documenten op basis waarvan het dagelijks bestuur van oordeel is dat wordt voldaan aan het bepaalde in artikel 2.45, eerste en tweede lid, en artikel 2.58 van het Besluit. De documenten bevatten een beschrijving van het ontwerp en de werking van de voorziening, de procedures en organisatie, beveiliging en uitgevoerde testen. Aanvullende documenten kunnen tot uiterlijk 1 juli worden ingediend.
2. Onverminderd het bepaalde in het eerste lid geeft het dagelijks bestuur aan in hoeverre wordt voldaan aan de aanbevelingen van de Raad van Europa¹.
3. Indien twee of meer waterschappen de verkiezingen gezamenlijk organiseren, kan de gemeenschappelijke uitvoeringsorganisatie deze documenten namens de dagelijkse besturen van de betrokken waterschappen overleggen.

Artikel 8

1. Onze Minister wijst .... aan als instantie die hem adviseert over de beoordeling van de overgelegde documenten en van de voorziening, bestaande uit de programmatuur, de infrastructuur en de beheersorganisatie voor de verkiezingen van 2008.
2. Het dagelijks bestuur stelt de instantie in kennis van de opzet van voorgenomen onderzoeken en testen en stelt haar desgewenst in de gelegenheid bij de uitvoering daarvan aanwezig te zijn.
3. Het dagelijks bestuur stelt de instantie in de gelegenheid de voorziening te inspecteren en te testen.

Artikel 9

Onze Minister maakt uiterlijk 1 september 2008 zijn oordeel over de voorziening internetstemmen bekend.

Artikel 10

1. Het stembureau kan te allen tijde het goed functioneren van de voorziening controleren met behulp van door het dagelijks bestuur verstrekte codes.
2. De in het eerste lid genoemde codes zijn zichtbaar in het bestand genoemd in artikel 2.48, tweede lid, van het besluit en het gebruik van de codes is zichtbaar in de bestanden genoemd artikel 11, eerste lid, van deze regeling.
3. Indien het stembureau gebruik maakt van de in het eerste lid genoemde codes, wordt hiervan melding gedaan in het proces-verbaal indien de voorziening niet goed functioneert, waarbij de gebruikte codes, de uitgevoerde handelingen en de terugmeldingen vanuit de voorziening worden vermeld.

Artikel 11

1. Na de stemming worden op www.waterschapsverkiezingen.nl de volgende bestanden gepubliceerd:
  - a. Het bestand van ontvangen stemmen;
  - b. Het bestand met verwerkte ontvangen stemmen;
  - c. Het bestand met te publiceren publieke delen van de ontvangstbevestigingen;
  - d. De controlewaarden over de bestanden genoemd onder a, b en c.

---

¹ Legal, Operational and Technical Standards for E-Voting, Recommendation Rec(2004)11

2. Indien een kiezer van mening is dat zijn stem ten onrechte niet is vermeld in het bestand van ontvangen stemmen, of dat zijn stem niet of onjuist is verwerkt bij de stemopneming, kan hij tot maandag 1 december twaalf uur een bezwaar indienen bij het stembureau. Voor het indienen van het bezwaar maakt de kiezer gebruik van het op de website van het waterschap verstrekte formulier.
3. Voorafgaand aan de stemming wijst het dagelijks bestuur een onafhankelijke deskundige aan die belast wordt met het beoordelen van de ingediende bezwaren.
4. De deskundige krijgt direct na het publiceren van de bestanden genoemd onder 1, toegang tot de voorziening. Hij krijgt daarbij geen toegang tot cryptografische sleutels waarmee het stemgeheim kan worden doorbroken.
5. De aanwijzing van de deskundige wordt bekend gemaakt in de Staatscourant.
7. De deskundige onderzoekt de bij hem ingediende bezwaren en geeft hierover een advies aan het stembureau die van de bezwaren en het advies hierover melding doet in het proces-verbaal.

§ 4. Slotbepalingen

Artikel 12

Deze regeling treedt in werking met ingang van de tweede dag na de dagtekening van de Staatscourant waarin zij wordt geplaatst.

Artikel 13

Deze regeling wordt aangehaald als: Regeling waterschapsverkiezingen 2008

Deze regeling wordt in de Staatscourant geplaatst.

De Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat
J.C. Huizinga-Heringa